

Corpus dell'antico occitano

Edizione interpretativa del Volgarizzamento della *Felicitis recordationis* di Clemente V, 30 agosto 1309, seguito dal volgarizzamento della *Supra montem* di Niccolò IV, 18 agosto 1289 (regola del Terz'Ordine).

ms. 9 della Biblioteca di Chiesa Nuova di Assisi (ms. attualmente depositato presso la Biblioteca Porziuncola di Santa Maria degli Angeli), cc. 65r-68v.

a cura di Sergio Vatteroni

Cao 2019

65r

- 01 *Incipit ordo fratrum et sororum de penitentia institutus a beato Francisco*
02 *Anno Domini .m.o cc.o xx.o sub Gregorius .ix.us et bullatus per dominum Nicholaum*
03 *papam quartum Anno Domini .m.cc. octuagesimo .ix.o quintodecimo kalendas*
04 *Septembris pontificatus sui anno secundo.*

65v

- 01 Clement avesque, ser dels sers de Dieu, als universes <la.>
02 letras presens esguardadors, salut et apostolical benedic<...>.
03 La tenor d'alcun privilegi de sancta recordatio de Nichola<u>
04 quart predecessor nostre, als amatz fils e fraires et a las
05 amadas filhas en Crist e sors del orde dels fraires de penitentia
06 autreiat per nos, vist e diligentment esguardat, del dreyt origin<...>
07 pres, que d'aquel d'ayssi enant certesa pus plena sia ahuda, <a..>
08 presens avem feita notar, la qual es aquesta.
09 *Incipit prologus.*
10 Nicholau avesque, ser dels sers de Dieu, als amatz fils
11 e fraires et a las amadas en Crist filhas e sors del orde
12 dels fraires de penitencia, tant presens quant endevenidors,
13 salut et apostolical benedictio.
14 Sobre lo mont de la fe catholica, los coratges de las gens
15 que anavan en tenebras la pura devotio dels discipols
16 de Crist ha enluminada del foc de caritat, ha ensenhat
17 per paraula de curosa predicatio; la qual fe a decretas te e serva la
18 Gleysa Romana e conoguda esser pausat ferm fundament
19 de la cristiana religio, lo qual fundament per nulla torbatio <ia>mays
20 non deu esser somoguda e per deguna honda de <tem>pesta
21 deu esser derrocada. Car aquesta es dreya e vera fe,
22 senes la qual denant Nostre Senhor negus no es plasens ni
23 gracios. Aquesta es la qual aparelha via de salut e la qual <pro>met
24 lo gran loguier de la eternal benauransa. E per <amor>
25 d'ayso lo glorios confessor de Crist, el benaurat sant Frances
26 establidor d'aquest orde, ha mostrada vi de apropiar a Dieu
27 per paraula e per exempli. Et en la puritat d'aquela meteyssa
28 fe los sieus fils ha ensenhatz, lo qual vol que fermament
29 la confesso e perfeïtament la tengusso e per obra la complisso,
30 per tal que, anant per aquela via de salut apres lo terme d'aquesta
31 present vida, fosson dignes d'aver los sobiras gaugs de vida perdurabla.
32 *De hiis qui volunt ordinem istum assum<...>.*
33 Per que nos aquest orde volem de covenablas fa<vors>
34 proseguir et al sieu acreyssement benignament
35 entendens, adordenam que totz aquels que ad aquesta
36 favor de viure seran recebutz, denant del prenement
37 o del recebement d'aquels, de la fe catholica e de la obediencia
38 a la davant dita Gleysa a diligent exeminatio sian sutzmezes.

39 E si tot aysso fermament confessan e verayament
40 creson, poiran segurament ad aquela intrar et esser recebutz ad aquesta vida.
41 *Qualiter recipi debeant.*
42 Empero guardar se deu hom curosament que degun
43 heretge ni sospitos de heretgia o encaras diffamat

66r

01 ad observar aquela en deguna manera no sian recebutz.
02 E si se endevenia que negu aytal hi fos atrobat o recebut,
03 sia aytantost assignat als enqueridors de la heretgia malvada
04 per esser punitz. Quant alcus volran intrar en aquesta
05 fraternitat, los ministres que a recebre aquels son ordenatz
06 son offici e son estament e ssa condicio curosament demandon,
07 o enserco a luy los fraires d'aquela meteyssa fraternitat,
08 e maiorment de la restitutio de las causas estranhas demostran.
09 Las quals causas feitas, si a luy platz, segon aquesta
10 manera sian recebutz, e de las causas estranhas, si ges ne ha,
11 se estudie de satisfar en pecunia nombrada o donan bon
12 gatge, segon la cantitat d'aquo que ha a restituir, et ab
13 son p<ru>esme se reconcelie de tot tort. E quant tot aysso sera
14 fait, aprop l'espasi d'un ayn, ab concelh d'alcus fraires discretz,
15 si ad els es vaire que·n sia abte, sia recebut en aquesta manera,
16 so es assaber que prometan servir totz los comandamens
17 de Dieu et encara satisfar de totz los traspassamens que
18 contra aquesta manera de viure aura fait, a la voluntat del
19 vesitador quant sera apelatz o requerit. E d'aquesta promissio
20 sia feita per el quarta per man de notari public.
21 En outra manera negu per los ministre
22 no sia recebut, si donx no fasia a far estiers per
23 conditio d'alcuna persona a ssa gran instancia,
24 e totas vegadas ab concelh et ab deliberatio.
25 *Que degu no puesca exir.*
26 Adordenam sobre tot aysso e determenam que negu,
27 apres del intrament d'aquesta fraternitat, d'aquela no
28 puesca exir ni al segle tornar; puesca empero
29 aver licencia de intrar en outra religio aproada.
30 *De forma habitus et qualitate indumentorum .ii.m .c.m.*
31 Las donas que han maritz verament
32 no sian recibudas a la companhia d'aquesta fraternitat
33 senes licentia dels lors maritz. Sobre aysso los
34 d'aquesta fraternitat de humil drap en pretz et en color, no
35 del tot blanc ni del tot negre, comunament sian vestitz,
36 si per los vesitadors, quant al pretz ad alcun temps. de concelh
37 dels ministres no era dispensat per causa rasonabla e manifesta.
38 Totz los fraires aian mantels, ses escolladura,
39 talhatz et entiers, no ubertz per affiblar segon que sse
40 pertayn ad honestat. E las marguas aian clausas los
41 fraires sobre ditz. Las sors eyssament de mantels
42 e de gonelas de humil drap feitas sian vestidas d'aital
43 co·ls fraires, o sivals ab lo mantel aion gardacors,
44 plasentin de color blanca o negra ab lo velh de carbe

66v

01 de li, tot pla ses deguna crespadura aian. Mais en
02 la humilitat del drap e de las pels de las sors segon la conditio
03 de cascuna e segon la costuma del loc poira hom dispensar.
04 Savenas ni liaduras de seda no porto, ni
05 pels sino d'anhels; borssas e correias simplament feitas

06 ses neguna seda e no autras aian los fraires e las
07 sors. Segon lo concelh saludable de sant .P. princep dels
08 apostols, layssatz los vas ornemens d'aquest segle.
09 *Quod non vadant ad inhonesta convivia vel spectacula*
10 *et ystrionibus nichil donent .iii.m .c.m.*
11 Negus no ane a desonest convit ni iox ni a cortz ni
12 a baladas ni ad autres lox desonestz. No donon re
13 a ioglars per vanetat ni ad autres, ni sostengan que
14 negu de lor maynada propia re lor done.
15 *De abstinentia et ieiunio .iiii.m .c.m.*
16 Totz fassan abstinencia de carn lo delus e·l dimecres e·l divenres e·l
17 dissapte, si no per malautia o per frevolesa. Los sagnatz
18 per .iii. dias puescan maniar carn, e no sia vedada ad
19 aquels qui van per cami. Sia ad els cascun leguda vianda
20 quant gran sollempnitat venra, en la qual los autres cristias han
21 acostumat longament o anticament maniar carn.
22 Mais los autres dias que hom no deiuna
23 puescan maniar huous e fromatge. Et ab autres
24 religioses en lors maysos coventuals legudament
25 puescan penre d'aquo que lor donaran. E tengan si per pagatz
26 de la refectio del dirnar e del sopar, exceptat los
27 malautes e·ls frevols e aquels qui van per cami.
28 Als sas sia lor maniar e lor beure atemperat, segon lo test del
29 evangeli que ditz: Veiatz et atendetz que vostres corses
30 no sian agreuiatz per trop maniar ni per trop beure.
31 Lo dirnar ni sopar no sia pres si primierament no
32 disian la orazo dominical, so es lo Pater Noster, et apres se deu tornar
33 a far Gracias. En outra guisa digan .iii. vegadas
34 Pater Noster per esmenda. Cascun divenres de tot l'an devon
35 deiunar, si per malautia o per outra causa razonabla no eran
36 excusatz, o si la festa de la nativitat de Nostre Senhor no hi venia.
37 Mays de la festa de Totz Santz entro a Pasquas deiunon
38 los dimerces e·ls divenres e·ls autres deiunis establitz
39 per la Sancta Gleysa.
40 La carantena de sant Marti entro a Nadal, e l'otra
41 del dicmenge de la quinquagezima entro a Pasquas cascun
42 dia exceptat los dicmenges deiunon, si donx
43 per malautia o per necessitat no eran excusatz. Las

67r

01 sors prens entro al dia de lor purificatio no son tengudas
02 de servar negun exercici corporal, si no·s volon, estiers las
03 <orazos>. Mays aquels que treballhan de Pasquas entro a la festa
04 de sant Frances podon maniar .iii. vegadas lo dia que
05 laboran. E si treballhava sobre autre, puescan maniar
06 totas causas si divenres no era o autre deiuni establitz generalment
07 de la Gleysa.
08 *.v.m .c.m.*
09 Cascus verament fraires e las sors
10 .iii. vegadas l'an almens se confesso, so es assaber a Nadal et
11 a Pascha et a Pentacosta. Et adonx recepien Nostre Senhor
12 devotament e reconcilio sse ab lor prusme e satisfassan
13 si re han a ssatisfar.
14 *Quod non ferant arma .vi.m capm*
15 Armas de batalhar los fraires no porton ab si,
16 sino per defendement de la Gleysa de Roma o de la
17 fe catholica, o de la lor terra o de licentia dels
18 lors ministres.

19 *De dicendis horis canonicis .vii.m capm*
 20 Digan cascun dia las .vii. horas canonicas, so es
 21 assaber Matinas, Prima, Tertia, Sexta, Nona,
 22 Vespras e Completa. Los clergues que sabon
 23 lo psateri per Prima «Deus in nomine tuo», «Beati immaculati»
 24 entro a «Legem pone», e·ls autres psalms de las horas
 25 segon los autres clergues ab «Gloria Patri» diguan.
 26 Mais verament, quant no iran a la gleysa, per Matinas
 27 digan los psalms que·ls autres clergues dison a la gleysa
 28 cathedral, o sivals que digan enayssi quant laics
 29 lo Pater noster .xii. vegadas per Matinas, e per cascuna de
 30 las autras horas .vii. vegadas ab «Gloria Patri». Et aquels
 31 qui sabon lo «Credo in Deum» e «Miserere mei» a Prima
 32 et a Completa lo digan. E si ad hora deguda no dison
 33 lor offici, digan .iii. Pater noster per esmenda. Los malautes
 34 no sian tengutz de dir lors horas si no·s volon.
 35 Verament en las carantenas
 36 de sant Marti et en la maior anen a Matinas
 37 a la gleysa parroquial, si per causa razonabla no
 38 eran escusatz.
 39 *Quod omnes que de iure possunt faciant testamentum .viii.m c.m.*
 40 Totz aquels que de dreit podon fassan testament de lors
 41 bes dins .iii. meses, e pus que son intratz en aquest
 42 estament adordenon per tal que degu mo mora
 43 ses testament.
 44 *.ix.m c.m*
 45 Patz e concordia entre los fraires e
 46 las sors et entre autras gens si son en discordia pausatz
 47 se fassa, segon que sera vist als ministres, e si mestier
 48 fara, que aian lo concelh del lor avesque.
 49 *.x.m c.m*
 50 E si degun hom verament contra dreit los fraires ni las sors

67v

01 treballava, los ministres dels locs als avesques et als autres <ordina>ris
 02 aian recors, e segon lor concelh e lor ordenatio procesiscan.
 03 *Quod caveant quantum pos<sunt> a iuramentum sollempnis et ab*
 04 *aliis iuramentis incaute prolatis .xi.m c.m.*
 05 De iurament sollempne se guardon
 06 si necessitat no·ls ne forssava en cases per la fe,
 07 per calumpnia e per testimoni, e per compra e per venda e per donatio,
 08 la hon lor sera semblant que profieche.
 09 En comu parlar se guardon de iurar aytant
 10 quant puescan. E si alcun dia no saviament iuravan
 11 per defalhiment de lor lengua, ayssi quo per trop parlar se endeve,
 12 aquel meteys dia al Vespre, quant deuran pensar que han
 13 fait, digan .iii. Pater noster.
 14 Remembransa sia verament a cascus que al servici de Dieu
 15 tota sa maynada ensenhe.
 16 *De audienda missa cotidie et congregat <...> .xii.m c.m*
 17 Los fraires e las sors,
 18 totz engalment de las ciutatz e dels locs, cascun dia,
 19 si podon, auian l'uffici de la messa. En cascun mes se aiusto
 20 a la gleysa o al loc al qual los ministres assignaran hon avian
 21 lor messa. E cascu done un denier de la moneda que en la
 22 terra correra a l'amassayre que culhira la dita moneda e, de conceylh
 23 dels ministres, la destrubisca entre los fraires e las sors
 24 paubras, e maiorment entre los malautes. E si mestier lor fa

25 a cobrir apres lor mort, e pueys entre los autres paubres.
 26 E de la peccunia davant dita
 27 ne offran a la gleysa la hon auziran la messa.
 28 Et adonx, si podon, aian un religios discret e savi en la
 29 paraula de Dieu que los amene a penitencia et a far obras de misericordia.
 30 E dementre que l'offici de la messa se ditz e la paraula
 31 de Dieu s<e pre>pausa, cascun se estudie de servir silenci, e sia
 32 entendutz ad orazo et al offici, <si comu profieg de la fraternitat>
 33 non lo enpachava.
 34 *De fratribus infirmis et defunctis .xiii.m c.m.*
 35 Si degun dels fraires verament <eran m>alautes, los ministres
 36 per si o per autres, si·l malaute lor o fa saber, una vetz la
 37 setemana sian tengutz de vesitar e l'amenon a recebre
 38 penitencia vertuosament al miels que poyran, et a lor necessitat
 39 lor provezisca dels bes comuns. E si lo malaute davant dit d'aquesta
 40 vida passava, a totz los fraires e las sors que son al loc hon moro
 41 sia denunciat per tal que acompanhon lo cors, e mentre que la messa
 42 se dira, entro que·l cors sia sebelit. Aysson meteys volem que se
 43 fassa de las sors. Sobre tot aysson <a dectas> dins los .viii. dias
 44 apres sa mort, cascun fraire e cascuna sor digan per la sua anima,
 45 si es capela, una messa, e qui sap lo psalteri <diga .L.> psalms,
 46 et aquels que no sabon letras digan .L. Pater noster, et a la fi a cascun
 47 psalm o Pater noster aiuston hi «Requiem eternam». <Et enapres>

68r

01 aysson, dins un an per la salut dels fraires vius e mortz e de las
 02 sors aquo meteys fassa cantar .iii. messas. E qui sap lo psalteri
 03 que·l digan tot. E totz los autres fraires e sors digan .C. vegadas
 04 la orazo domenicall, so es lo Pater noster. Et en la fi a cascun
 05 psalm o Pater noster aiusto «Reqem eternam».
 06 *De ministeriis et aliis officialibus .xiiii.m c.m.*
 07 Los ministeris e·ls autres officis
 08 los quals aquesta present forma adordena cascu devotament
 09 recipia, quant lor seran enpasatz, et els se estudion
 10 diligentment e fizelment a far. Mays lor offici sia a cert
 11 temps pausat. E degu ministre no sia a tota sa vida establitz, mais
 12 lo ministeri aia cert terme a cascu.
 13 *De visitatione et correctione delinquentium .xv.m c.m.*
 14 Sobre tot aysson los ministres e·ls fraires e las
 15 sors de las ciutatz e dels locs a visitatio comuna se aiusto
 16 en alcun loc religios. Et aian visitador capela de religio
 17 aproada, lo qual dels lors defalhiments e de lors colpas done penitencias
 18 saludablas. E deguna altra persona no pueca far
 19 lo offici de la visitatio. Mais empero car la present forma de
 20 viure hac establiment de mossenhor sant Frances, aconselham
 21 que·ls vesitadors e·ls enformadors del orde dels fraires menors
 22 sian presi, los quals los custodis e·ls gardias assignaran quant seran
 23 requeritz sobre aysson. E no volem verament que aquesta visitatio
 24 degun layc fassa. E l'offici d'aquesta vesitatio se fassa una vetz
 25 l'an, si per necessitat plus soven no covenia a far.
 26 Aquels que son no corregibles ni obedien
 27 .iii. vegadas sian amonestatz, los quals, si no curan de
 28 esmendar si, de la companhia d'aquest aiustament sian del
 29 del tot gitatz, de concelh dels discretz.
 30 *.xvi.m c.m.*
 31 Encara mais los fraires
 32 e las sors fuian de tot lor poder breguas e peleias entre si,
 33 e si n'i avia, que tot se pacifique. Estiers de dreit respondan denant

34 aquel que ha poder de iutiar.
35 *.xvii.m c.m.*
36 Los ordinariis verament dels
37 lox o-l vesitador, quant aparera que sia de far, poyran dispensar
38 ab totz los fraires e las sors en las abstinencias et en deiunis
39 et en autras austeritatz, quant lor sera veiyre per causa rasonabla.
40 *Quod ministri manifestas culpas fratrum et sororum visitatori .xviii.m c.m.*
41 Los ministres verament las manifestas colpas dels fraires e
42 de las sors aian a denuntiar als vesitadors per punir. E
43 si n' i a degu que no sia corregible apres .iii. amonetios,
44 los ministres, de concelh de discretz, ad a<quel> meteyes vesitador o fassa
45 saber, que el lo giete d'aquesta companhia, et enapres sia denant tot publicat.
46 *Qualiter in predictis non obligentur ad culpam mortalem .xix.m c.m*
47 Mais finalment, en totas las causas las quals que dessus se contenen,
48 a las quals los fraires e las sors de vostre orde no son obligatz

68v

01 per los comandamens ni establiment de Sancta Gleysa, negu
02 no volem a mortal colpa obligar. Mays, donada
03 penitencia a cascu per lo traspasament que auran fait, recipian
04 la ab humilitat e ssi estudien a complirla diligentment.
05 Doncas a degun home en deguna manera no sia causa
06 leguda aquesta letra de nostre ordenament trencar, ni
07 solament no ause contra aquela anar. E si aysso negus
08 assaiava ni presumia far, la indignatio de Nostre Senhor
09 Dieus tot poderos e dels benauratz apostols Peire e
10 Paul conoga sobre si esser encorreguda. Donadas
11 foro ad Arrieta .xv. kalendas decembre lo segon an de nostre
12 pontificat.
13 Datum Avinione .iii. kalendas septembris pontificatus nostri anno quarto.
14 Complida es la vida e la regla dels fraires e de las sors
15 de penitencia. Totas aquelas personas que auziran legir
16 aquesta regla auran .xiii. quarantenas de perdonansa.
17 Deo gracias Amen.